

Autisme in school

Autisme in school

Een passend aanbod
binnen Passend onderwijs

Ina van Berckelaer-Onnes (red.)

Met bijdragen van Ellen Luteijn, Hans Nieuwenstein
en Koen van Zoest, Atie de Ruijter en Lindy ten Raa

Boom

1e druk 2012
2e druk 2015
3e druk 2017

© 2012 I. van Berckelaer-Onnes & Boom uitgevers Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912^j. besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3051, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Verzorging omslag en binnenwerk: Annelies Bast, Amsterdam.

ISBN 978 94 610 5587 3
NUR 848, 770

Inhoud

Proloog	9
Ina van Berckelaer-Onnes	
1 Autismespectrumstoornissen op de agenda	15
Ina van Berckelaer-Onnes	
Wat is autisme?	15
Van vroeg infantiel autisme naar een autismespectrum	16
Hedendaagse inzichten in autisme	19
De cijfers	20
Autisme: een klinische gedragsdiagnose	23
ASS: Een breed concept	24
Persisterende deficiënties in de sociale communicatie en sociale interacties in verschillende situaties	27
Beperkte repetitieve gedragspatronen, interesses of activiteiten	28
Autisme en zintuiglijke ervaringen	29
Autisme en diagnostiek	31
Autisme en behandeling	33
Autisme en cognitie	37
Cognitieve verklaringstheorieën	37
Leervermogen	41

2 Autisme: de leerproblematiek	43
Ina van Berckelaer-Onnes	
Imitatie	44
Taal	45
Taalvorm	47
Pragmatiek	48
Semantiek	49
Overige taalkwesties	52
Geheugen	53
Organiseren en plannen	56
Flexibiliteit	57
3 Autisme in school: een passend aanbod	61
Ina van Berckelaer-Onnes	
Passend onderwijs	61
Is een 'autismeschool' nodig?	63
Algemene voorwaarden	65
Schoolniveau	65
Leerkrachtniveau	65
Ouderniveau	65
Leerlingniveau	66
Onderwijsondersteuning	68
Imitatie	68
Taal	72
Geheugen	74
Organiseren en plannen	76
Flexibiliteit	77
4 Autisme en visualisering	79
Hans Nieuwenstein	
Rust, reinheid en regelmaat	82
Voorwaarden voor visualisering	84

Bereidheid van de leerkracht	86
Van boven naar beneden, van links naar rechts	90
Visualiseringen: drie aanraders	91
Beloningskaart	93
Stemmeter	96
Relatiecirkels	97
Concluderend	102
5 Autisme op De Brug	103
Koen van Zoest, Atie de Ruijter en Lindy ten Raa	
Beschrijving van de school	103
Geschiedenis en populatie	103
Uitgangspunten	104
Welke leerlingen?	107
Structuur	108
Structuur in ruimte	108
Structuur in tijd	109
Structuur in activiteit	114
Structuur in interactie	116
De betrokkenen	117
Leerkracht	117
Schoolorganisatie en kernteam	119
Ouders	120
Externen	121
Uitstroom	122
Tot slot	122
Dvd De Brug	123
6 Autisme in school: de gedragsdeskundige	125
Ellen Luteijn	
De gedragsdeskundige in het onderwijs	126
Julian De basisschool	128
Julian Aanpassingen	130

Taken van de gedragsdeskundige	132
Handelingsgerichte diagnostiek	132
Directe leerlingbegeleiding	133
Indirecte leerlingbegeleiding	134
Zorgbeleid	135
Julian <i>De overgang naar het voortgezet speciaal onderwijs</i>	136
Julian <i>De brugklas</i>	137
Julian <i>Interventies: helpende gedachten</i>	138
Overgang van basis- naar voortgezet onderwijs en verder	142
Bijlage 1 bij hoofdstuk 6	144
Van onderwijsbeperking naar onderwijsbehoefte	
Bijlage 2 bij hoofdstuk 6	147
Enige tips voor in het onderwijs	
Epiloog	149
Ina van Berckelaer-Onnes	
Literatuur	153
Over de auteurs	160

Proloog

Ina van Berckelaer-Onnes

Kinderen met autisme hebben altijd in het onderwijs gezeten, maar hun problemen zijn vaak niet als zodanig onderkend. Dit veranderde in de jaren zeventig, toen autisme in toenemende mate in de belangstelling kwam te staan. Het is het speciaal onderwijs dat voor het eerst aan de bel trok voor extra voorzieningen voor leerlingen met autisme. In 1979 dienden drie leerkrachten van een Twentse school voor zeer moeilijk lerende kinderen (zmlk) een aanvraag in voor extra leerkrachten en extra uren voor gedragsdeskundigen, vanwege het groeiende aantal kinderen met autisme op deze school. Het verzoek werd gehonoreerd. De toekenning droeg het karakter van een experiment. Het bleef niet bij één school. Overleg tussen de Nederlandse Vereniging voor Autisme (NVA) en de toenmalige ministeries van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (WVC) en Onderwijs en Wetenschap (OenW) leidde uiteindelijk tot de instelling van de Commissie Autisme, onder auspiciën van de Interdepartementale Stuurgroep Gehandicaptensbeleid (ISG). Op verzoek van de Tweede Kamer werd de staatssecretaris van OenW gevraagd een standpunt in te nemen ten aanzien van de opvang van leerlingen met autisme in het onderwijs. In 1984 werd de Nota Autisme gepresenteerd (Tweede Kamer der Staten-Generaal, 1984), waarin de experimentele regeling officieel werd beschreven. De regeling voorziet in extra hulp en begeleiding van kinderen met autisme en hun gezinnen door de Riaggs (hometraining) en terzelfder tijd maakt de regeling het mogelijk dat er op een beperkt aantal concentratiescholen voor speciaal onderwijs

extra leerkrachten ten behoeve van leerlingen met autisme worden aangesteld.

De leerkrachten die vervolgens werden aangesteld kregen scholing op het gebied van autisme en werden in den lande verspreid over verschillende scholen voor speciaal onderwijs. De leerkrachten kwamen elke zes weken bijeen om ervaringen uit te wisselen en om zich te laten bijscholen. Zij worden in Nederland nog altijd gezien als de pioniers op het gebied van onderwijs aan leerlingen met autisme. Zij hebben ook de aanzet gegeven tot wetenschappelijk onderzoek op dit terrein. Een van de eerste artikelen gebaseerd op door hen aangedragen data betrof de vraag of deze leerlingen wel begrepen wat ze lazen (Rispen & Van Berckelaer, 1991). Het technisch lezen leek geen probleem, maar het begrijpend lezen wel (*hyperlexie*); een belangrijk gegeven in een tijd waarin ook het onderzoek naar de cognitie van mensen met autisme steeds meer aandacht kreeg. Autismen was en is nog altijd een klinische gedragsdiagnose, wat wil zeggen dat de stoornis alleen nog maar op gedragskenmerken gediagnosticeerd kan worden. Er zijn nog geen harde markers gevonden; mogelijke oorzaken van autisme zijn vooralsnog onbekend. Tussen het gedrag en de neurobiologie ligt het gebied van de cognitie. Hoe denken mensen met autisme? Hoe nemen zij waar? Hoe verwerken ze informatie? Hoe voltrekt het leerproces zich? Dit aanvankelijk braakliggend terrein krijgt langzamerhand steeds meer inhoud. Onderzoekers op het gebied van cognitie willen niet alleen een verklaring vinden voor het gedrag, maar ook aanwijzingen voor mogelijke breindisfuncties. Zo'n vraag naar het begrijpend lezen sluit hier naadloos bij aan. Wat gebeurt er met de gelezen tekst? Waarom wordt daaraan geen of onvoldoende betekenis verleend? En als mensen met autisme problemen hebben met begrijpend lezen, hoe lossen we dat dan op? Welke strategieën zijn dan nodig? Deze vragen zijn nog steeds relevant, en inmiddels niet meer alleen in het speciaal onderwijs, maar in toenemende mate ook in het reguliere onderwijs. Met de Wet Passend onderwijs, die op 1 augustus 2014 in werking is getreden, zullen deze vragen in aantal toenemen.

Sinds 1985 heeft de experimentele regeling vele veranderingen ondergaan. In augustus 2003 trad de Wet op de expertisecentra (WEC) in werking, waarmee ook de Landelijke Commissie Toezicht Indicatiestelling (LCTI) werd ingesteld door M.J.A. van der Hoeven, de toenmalige minister van Onderwijs. Daarnaast werd het speciaal onderwijs in vier clusters onderverdeeld:

- cluster 1 voor leerlingen met visusproblemen;
- cluster 2 voor leerlingen met auditieve problemen en spraaktaalproblemen;
- cluster 3 voor leerlingen met een verstandelijke beperking;
- cluster 4 voor leerlingen met psychische en psychiatrische problemen.

Met deze maatregelen werd beoogd het aantal leerlingen in het steeds groeiende speciaal onderwijs te verminderen. Door de invoering van het 'rugzakje' (leerlinggebonden financiering; lgf) moesten er meer kinderen in het reguliere onderwijs kunnen blijven, maar dit is niet gelukt. Integendeel: het aantal leerlingen met een speciaalonderwijsindicatie is enorm toegenomen, met name het aantal kinderen met een rugzakje, onder wie vooral leerlingen met een autismespectrumstoornis. Deze opneemfinanciering was financieel niet meer haalbaar, wat heeft geleid tot de Wet Passend onderwijs. De LCTI werd opgeheven en staatssecretaris Dijkstal stelde in 2008 de Evaluatie- en adviescommissie Passend Onderwijs (ECPO) in, die haar taak eind 2013 heeft afgerond.

De nieuwe wet moet ervoor zorgen dat leerlingen vanuit het (voortgezet) speciaal onderwijs zo mogelijk weer kunnen instromen in het gewone onderwijs of doorstromen naar een gewone vervolgopleiding. Het speciaal onderwijs blijft bestaan, met een capaciteit voor ongeveer 70.000 leerlingen. Het doel van deze wet is de kwaliteit van het speciaal onderwijs te verbeteren. Alle zorgleerlingen dienen een passend onderwijsaanbod te krijgen; dit kan in beperkte mate binnen het speciaal onderwijs, maar ook binnen het reguliere onderwijs. Parallel aan de Wet Passend onderwijs is een

wet ingediend die de kwaliteit van het speciaal onderwijs moet verbeteren. Informatie hieromtrent is te vinden op www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/passend-onderwijs.

Door de Wet Passend onderwijs wordt een veel nauwere samenwerking tussen het speciaal en het regulier onderwijs bewerkstelligd. De scholen voor het speciaal onderwijs gaan deelnemen in regionale samenwerkingsverbanden voor passend onderwijs. Binnen deze samenwerkingsverbanden wordt per zorgleerling gekeken welke school de zorg kan bieden die het best aansluit bij de ondersteuningsbehoefte van de desbetreffende leerling. Dit kan binnen het reguliere maar ook binnen het speciale onderwijs mogelijk zijn. De landelijke indicatiestelling komt hiermee te vervallen. Scholen voor (voortgezet) speciaal onderwijs moeten een zogeheten 'ontwikkelingsperspectief' van leerlingen vaststellen. De einddoelen, bijvoorbeeld het halen van een diploma, uitstroom naar werk of arbeidsmatige dagbesteding, zijn opgenomen in de Wet Speciaal Onderwijs. De bedoeling is dat de mogelijkheden van het kind optimaal worden benut. Dit heeft vergaande gevolgen voor het onderwijs. Een veel groter aantal zorgleerlingen zal in het reguliere onderwijs participeren en een passend aanbod moeten krijgen, onder wie veel kinderen met autisme. Hiermee werd ook beoogd een einde te maken aan de 'thuiszitters'. Elk kind heeft recht op passend onderwijs. De samenwerkingsverbanden hebben de plicht elk kind passend onderwijs te bieden.

In deze publicatie willen we de scholen, leerkrachten en gedragsdeskundigen die in het onderwijs werkzaam zijn inzicht bieden in autisme en de daarmee samenhangende leerproblematiek, en hen voorzien van concrete handelingsadviezen. In het eerste hoofdstuk wordt een globale up-to-date beschrijving van autisme gegeven, in hoofdstuk 2 gevolgd door een beschrijving van de leerproblematiek die we ervaren bij leerlingen met autisme. In hoofdstuk 3 wordt aangegeven wat er mogelijkwijs aan deze problemen gedaan kan worden. In dit hoofdstuk wordt slechts een greep uit een aan-

tal mogelijkheden gedaan; het is zeker niet allesomvattend. In het vierde hoofdstuk wordt concreter ingegaan op het belang van visualisering. Aan de hand van voorbeelden wordt aangegeven hoe visualisering in de praktijk uitvoerbaar is. In hoofdstuk 5 wordt een beschrijving gegeven van een tweetal autigroepen op De Brug, een school gekoppeld aan het Pedagogisch Instituut te Leiden. Dit wordt beeldend ondersteund middels de bij dit boek gevoegde dvd. Hoofdstuk 6 laat zien wat een gedragsdeskundige voor het onderwijs aan leerlingen met autisme kan betekenen. Het boek wordt afgesloten met een korte epiloog.

Bij de tweede druk

Deze tweede druk is ten opzichte van de eerste op enkele plaatsen geactualiseerd in verband met de invoering van de Wet Passend onderwijs en de publicatie van de DSM-5.

Bij de derde druk

In deze herziene druk zijn recente ontwikkelingen op het gebied van autisme opgenomen, terwijl ook uitgebreid wordt ingegaan op de DSM 5, die sinds januari 2017 in Nederland officieel ingevoerd is.